

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 27.07.2022

Kabul / Accepted: 23.10.2022

Çeviri / Translation

DOI: 10.55666/folklor.1149566

**ARAP MÜSLÜMANLARIN PROVENSAL LİRİK ŞİİRE KATKISI: ON
İKİNCİ YÜZYIL TROBADORLARI***

Yahya Saleh Hasan DAHAMI** & Çeviren: Ramazan Volkan ÇOBAN***

Öz

Bu çalışma, Arap ve İslam kültürünün bir ürünü olan muvaşşah ve zecel gibi şiir türlerinin, Oksitanca yazılan Provensal lirik şairlere, yani on birinci yüzyılda Fransa'nın güneyinde bulunan Oksitanya'da ortaya çıkan ve bu şiirlerin icracısı olan trobadorlar üzerindeki etkisini ve bu şairlerin türe olan katkısını ortaya koymaya yönelik tarihsel ve analitik bir denemdir. Çalışma, birinci bölümün ana bölümü oluşturduğu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; muvaşşah ve zecel türlerinin, trobadorların şiirlerinin üzerindeki etkisine ışık tutmakta ve Arap edebiyatının Avrupa edebiyatına etkisi kronolojik olarak olaylar düzleminde incelenmektedir. İkinci bölüm, trobadorların doğası bağlamında trobador şiirinin ve icrasının muvaşşah ve zecel türleri ile olan ilişkisi ele alınmaktadır. Bu ilişki, Akitanyalı Guilhèm, Jaufré Rudal, Peire d'Alvernhe, Beatritz de Día, Diá Kontesi isimleri ile şiirler yazan beş trobador şairden alınmış örneklerle desteklenmiştir. Şiir örneklerinde muvaşşah ve zecel şiirlerin yapı özellikleri, şairin hayatı veya hayat efsanesi ile ilişkisi, Arap edebiyatından ve Avrupa edebiyatından gelen etkiler birlikte incelenmiştir. Son kısım ise on ikinci yüzyılda, Arap şiirinin trobador şiiri üzerindeki etkisi çerçevesinde Avrupa Rönesansı'nın başlangıcına kadar uzanan gelişimi ele almaktadır. Şiirlerin geçişi ve yarattığı öncül etki, Arap-İslam medeniyetinden İspanya Bölgesi aracılığı ile Avrupa'ya bilgi ve kültür geçişinin bir örnekleymiydi. Avrupa Rönesansı; İslamî mirasın, edebiyat ve bilim kaynaklarının Arapçadan Latinceye ve ardından Latinceye diğer Avrupa dillerine çevrilmesinden on yıllar kadar sonra İtalya'da başladı. Sekizinci yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar olan dönem; İslam medeniyetinin ve biliminin görkemli çağlarının büyük bir kısmı, Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında İtalya'ya kaydırıldığına tanıklık etmiştir. Böylece Avrupa'nın farklı bölgeleri; çeviri akımı, çoklu seyahat ve kültür alışverişi ile hareketlendi. Bu sırada değişen öğelerden biri de bir edebiyat dalı olarak şiir oldu. Bunun sonucunda da muvaşşah ve zecel şiir türleri, Fransa'nın güney kısımlarına ve İspanya'ya yayılma imkânı buldu. Bu çalışma kapsamında kullanılan ve Türkçe literatürde yer almayan belli başlı terimler, önemleri çerçevesinde çevirmen tarafından notlarla desteklenmiş olup makalenin orijinalinde yer almamaktadır; bu tür ifadelerle çevirenin notu ibaresi düşülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Müslümanlar, Katkı, Muvaşşah, Zecel, Trobador, Provensal Şiir, On İkinci Yüzyıl, Rönesans, Edebiyat

* DAHAMI, Y. S. H. (2015). "The Contribution of Arab Muslims to the Provencal Lyrical Poetry: The Troubadours in the Twelfth Century". *Journal of Arts*, C. 27, S. 1, 1-20.

** Yardımcı Doçent, Suudi Arabistan Al-Baha Üniversitesi İngilizce Bölümü. dahami02@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0195-7878

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Muş Alparslan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. volkancobanr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8924-1008

THE CONTRIBUTION OF ARAB MUSLIMS TO THE PROVENÇAL LYRICAL POETRY: THE TROUBADOURS IN THE TWELFTH CENTURY

Abstract

This study examines the effects of poetry genres such as muwashshah and zajal, which are a product of Arab and Islamic culture, on Provençal lyric poets written in Occitan, that is, the troubadours who emerged in Occitanic in the south of France in the eleventh century and were the performers of these poems, and the effects of these poets on the genre. It is a historical and analytical essay to reveal its contribution. The study consists of three parts, of which the first part forms the main part. In the first part, it sheds light on the influence of the types of muwashshah and zajal on the poems of the troubadours, and the effect of Arabic literature on European literature is examined chronologically on the plane of events. In the second part, the relationship of troubador poetry and performance with muwashshah and zajal types is discussed in the context of the nature of troubadours. This relationship is supported by examples from five troubador poets who wrote poems by the names Guilhèm of Aquitaine, Jaufré Rudal, Peire d'Alvernhe, Beatritz de Diá, Countess of Diá. In the examples of poetry, the structural features of muwashshah and zajal poems, the relationship with the poet's life or life legend, the influences from Arabic literature and European literature were examined together. The last part deals with the development in the twelfth century, within the framework of the influence of Arabic poetry on troubador poetry, to the beginning of the European Renaissance. The passage of the poems and its initial impact was an example of the transfer of knowledge and culture from the Arab-Islamic civilization to Europe via the Spanish Region. European Renaissance: It began in Italy decades after the Islamic heritage was translated from Arabic to Latin and then from Latin to other European languages. The period from the eighth to the eleventh century; Much of the glorious ages of Islamic civilization and science witnessed its transfer to Italy during and after the Crusades. Thus, different regions of Europe; The translation movement was aroused by multiple travels and cultural exchanges. In the meantime, one of the elements that changed was poetry as a branch of literature. As a result, muwashshah and zajal poetry genres found the opportunity to spread to the southern parts of France and Spain. The main terms used within the scope of this study, and which are not included in the Turkish sources are supported by the translator with notes within the framework of their importance and are not included in the original article.

Keywords: Arab Muslims, Contribution, Mawashahat, Zajal, Troubadours, Provençal Poetry, Twelfth Century, Renaissance, Literature

1. Endülüslü Arap Müslümanların Etkisi

Endülüs Bölgesi, tarih içerisinde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan bölge dâhilinde İslam dünyası ile Avrupa ülkeleri arasındaki bir bağlantı noktası konumunda olmuştur. Endülüs; muhtemelen tamamıyla İslamlaştırılmadığı veya Araplaştırılmadığı için, onuncu yüzyılda klasisizmin tahkim edilmiş duvarlarında küçük bir gedik bulundurmıştır. Bu durum ise bir yenilik kaynağı haline gelerek son mısrası veya beyti dışında tamamı Arapça ve İspanyolca karışık klasik bir dil yapısına sahip olan ve strofik¹ şiirin özenle hazırlanmış bir başka türü olan muvaşşah² (Ar. موثح) şiir türünü ortaya çıkarmıştır. Daha dikkat çekici olan nokta ise muvaşşah türünden, tamamen yerel bir dil kullanılarak yazılan ve yapısal olarak büyük oranda daha basit bir halk şiiri türü olarak görülen zecel³ (Ar. زجل) adlı şiir türünün türetilmiş olmasıdır. Edebi kayıtlarda zecelin, muvaşşah'tan sonra görülmeye başlanması da bunu doğrular niteliktedir (Cachia, 2004: 35).

Gazel, en yenilikçi katkılarından bazılarını Endülüs strofik şiir türleri olan muvaşşah ve zecel ile yapmıştır (Roger, 2000: 106). Endülüs'teki Arap Müslümanlar; sekizinci yüzyılın başlarından itibaren Orta Çağ Avrupası'nın entelektüel antik zamanlarının görkemli, ışıltılı ve parlak dönemlerinden birini kaleme almıştır. Sekizinci yüzyılın ortaları ve on üçüncü yüzyılın başlangıcı arasındaki çağ boyunca, Arapça konuşan Müslüman halk; dünya çapında kültür, bilgi ve medeniyet meşalesinin başlıca taşıyıcılarından biri olmuştur.

İspanya'da İslamî bir yönetimin başlaması sadece askeri bir olay değildi. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun da bir dönem gerçekleştirdiğine benzer bir şekilde; Endülüs medeniyeti adı verilen oluşum altında, İslam medeniyeti ile bölgedeki diğer antik medeniyetlerin birleştirilip kaynaştırılarak yeni bir müreffeh medeniyet ortaya çıkarılması olayıydı (Suaylm, 2001: 121). İslam medeniyeti, İspanyol yaşamını derinden etkilediği gibi Avrupa'nın zihnin yapısına da ulaşan ve onları etkileyen bir medeniyet olmuştur, bu sebeple birleşme ve kaynaşma durumu sanıldığından fazladır.

Ayrıca Müslümanlar; antik bilim ve felsefeyi yeniden canlandırıldığı, herkesin yararlanması için antik bilgileri tekrardan gün yüzüne çıkarıldığı ve tüm bunların Batı Avrupa'nın Rönesansı'nı mümkün kılacak şekilde eklemeler yapılarak tamamlandığı ve aktarıldığı bir ortam oluşturmuştur. Philip K. Hitti, "History of the Arabs (*Arapların Tarihi*)" adlı kitabında, Arap İspanyası'nın Avrupa'ya büyük bir katkı sağladığını ifade etmektedir. Bu etkilerden biri de şiir alanında kendini göstermiştir. Fétis gibi müzikologlar da müzik tarihi içerisinde özellikle trobador⁴ ezgilerinin, halkın doğası üzerinde bıraktığı etki üzerinde durmuş, bunu bir adım daha geriye ve Doğu'ya taşıyarak, deyim yerindeyse, trobador halk müziğinin Araplardan esinlendiğini ileri sürmüştür (Haines, 2004: 187).

Buna ek olarak Hitti, şiirsel kompozisyona ulaşma isteğinin Arap dilinde daha baskın olduğunu; Arapça nazımların sayılamayacak kadar fazla olan türlerinin ağızdan ağıza aktarıldığını; yüksek ya da düşük, zengin ya da fakir her türlü kesimden tüm dinleyicilerin hayranlık içerisinde şiire karşı büyük bir ilgi gösterdiğini ifade etmektedir (1964: 562). Bununla birlikte Arap dilindeki şiir, musiki ve keskin bir vurguyu (*aruz ölçüsünü*) benliğinde barındırmaktadır. Arap şiirinin bu gibi özellikleri sayesinde Endülüs'teki Arap Müslümanlarının şiiri, zaman içerisinde doğanın ve çağın muhteşemliğini anlatmak için yeni bir çekim odağı oldu ve zamanla yeni ölçü biçimleri geliştirdi. Bu türler saray şairlerinin de ilgisini çekti. Saray şairlerinin aşk şiirleri⁵; Avrupa Orta Çağı öncesinden gelen, başta baladlar olmak üzere, türlü aşk şiirleriyle büyük bir romantik duygu yoğunluğunu hâlihazırda ortaya koymaktaydı. Zaten var olan yerel şiirler, Arap şiirinin etkisiyle beraber değişmeye başladı ve bu etki "kendini öncelikle İspanyol Arapların, Müslüman Doğu'da daha önce bilinmeyen yeni biçimler yarattığı lirik şiirlerde hissettirdi. Bunların erken İspanyol Hıristiyan şiiri ve muhtemelen Batı Avrupa'nın diğer edebiyatları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur." (Lewis, 2002: 139).

Endülüs'te söylenen muvaşşah ve zecel gibi aşk şiiri türleri, onuncu ve on birinci yüzyılların başlarında gelişmiştir. Başlarda her ikisi de koro için bir nakarat görevi üstlenmesi üzerine temellendirilmiştir. "Şarkılar (*Ing. Songs*)" olarak da biliniyorlardı. Bu yüzden müzik ve şarkı, bu tür şiirin belirgin özellikleri olmuştur. Muvaşşah; ilk olarak Endülüs'te ortaya çıkmış ve oradan Afrika'ya, doğu ve kuzeyden de Avrupa'ya yayılmıştır.

Muvaşşahın en önemli öncülerinden biri Ebû Bekir ibn-i Kuzmân'dır (ö. 1160). O, Kurtubalı (*İsp. Córdoba*) ünlü bir gezgin halk şairiydi. Bir şehirden diğerine, daha sonraları zecel olarak adlandırılacak methiye türünden şarkılar söyleyerek seyahat etmekteydi. İbn-i Kuzmân'ın yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu muvaşşah türü şöyle tanımlanabilir: “Bir Arapça şiir formu olan muvaşşah, ilk olarak İspanya’da dokuzuncu yüzyıl ve/veya onuncu yüzyılda geliştirildi. Harce⁶ (*Ar. خرجة*) ya da nakarat adı verilen bölümler, klasik bir dil ile değil; Mozarap⁷ adıyla bilinen İber Latincesi ve günlük Arapçanın karışımı olan bir dil ile söylenmekteydi. Bu tür, on bir ve on ikinci yüzyıllarda popülerdi ve Provensal⁸ lirik şiirinin öncüsü olabilme ihtimali bulunmaktadır.” (Cuddon, 1998: 311). Muvaşşahın bir başka formu olan ve “Arapça bir kelimeden türeyen zecel ise on ikinci yüzyılda Müslüman İspanya’da ortaya çıkan popüler bir nazım biçimiydi. Muvaşşah gibi, zecel de strofik bir biçimdi ve genellikle beş ile altı arasında veya biraz daha fazla olmak üzere birkaç dörtlülle inşa edilirdi.” (Ruud, 2006: 707).

Zecel, genel anlamda; ilk olarak Arapların, İspanya şehirlerinde yaşayan yerlilerle karışma imkânı elde ettiği karma evliliklerin ve törenlerin düzenlendiği ortamlarda söylenen orijinal yerli şarkıların bir tür taklidi olarak gelişmiştir. Hem Araplar hem de Endülüs yerlileri; düğünlerde, bayramlarda, bağbozumu zamanlarında ve hasat mevsimlerinde bu tür halk şarkılarının söylenmesine ihtiyaç duymaktaydı. Bir sonraki adım; klasik Arap şiiri ile halk türküleri arasındaki uçurumun daraltılarak kadınların, gençlerin, zanaatkârların, emekçilerin ve alt sınıftan kişilerin bu tür karma şarkıları; kendi dillerinin bir parçası haline getiren komşularından edindikleri yabancı lehçelerden de pek uzaklaşmadan yerel Arap dilinde söyleyebilecekleri bir girişimin başlatılmasıydı. Asıl formuna ise muvaşşahın halk arasında basitleşerek yayılmasıyla birlikte kavuşmuştur.

Tarihi Mağrip olarak da bilinen Endülüs ve Fas bölgeleri, Doğulu topluluklar tarafından İslami Batı olarak bilinen bir dünyanın birbiriyle ilişkili iki parçasıydılar. Bu parçalar; Orta Çağ boyunca insan ilişkileri, göç, evlilik, düşünce, sosyal olaylar, siyaset ve ticaret yolu ile karışık bir medeniyeti temsil etmiştir. Buna örnek olarak Orta Çağ’ın başlarında veya Rönesans’ın gelişi sırasında; zengin bir dokusal yapıya sahip olan Toledo’da yaşayan Hıristiyan, Yahudi ve Arap Müslümanlar; İslam hukuku altında çok kültürlü ve zengin bir yaşam sürdürmekteydi. Sicilya, Kuzey Afrika ve Endülüs bölgelerindeki Arap yerleşimleriyle birlikte İslam ve Arap mirasının birleşiminden doğan kendine has bir kültür yapısı meydana geldi ve çeşitli erişim imkânları, bu kültür yapısının uzun süre korunmasına yardımcı oldu. Sicilya, on ikinci yüzyılda Avrupa’nın en zengin devletlerinden biriydi ve yöneticileri Orta Akdeniz’i kontrol etmişlerdi ya da en azından insanların öyle düşünmelerini sağlamışlardı (Clifford, 2002: 3). Bu tarihsel çerçevede; söz konusu dönemde siyasi ve kültürel açıdan gelişimi destekleyen kraliyet sarayları, son derece canlı bir trobador ve bilimsel gelişim kültürüne ev sahipliği yapmıştır.

Endülüs ve Sicilya medeniyetleri, miraslarını geliştirerek ve geleceğe taşıyarak Avrupa Rönesansı’nda öncü bir rol oynadı. Endülüs halkı; dile, sanata ve edebiyata büyük önem verirdi. Endülüs halkı; öğrenmeye büyük özen göstermiş, âlimleri yüksek bir konuma yerleştirmiştir. Endülüslülerin öğrenmeye yardımcı olacak okulları yoktu ama okulların yerini alan camileri ve mescitleri kullanıyorlardı. Burada çalışan bilim insanları ve öğretmenler, bilgiyi artırmak ve yaymakla görevli oldukları için onlara saygı gösterilirdi ve hatta bu kişiler ihtiyaç duydukları bazı malzemeleri ödeme yapmadan edinebiliyordu. Bu sebeple Endülüs’te okuma yazma bilmemenin nadir olması ve okuma yazma bilen yüksek rahip ile keşiş sınıfı dışında okuma yazma bilmeyenlerin yaygın olduğu diğer Avrupa topluluklarının farklı olması, garip bir sonuç değildir. Öğrenme, sadece erkeklerle sınırlı değildi; kadınların da öğrenme ve kültürel harekete katkı konusunda büyük bir payı vardı (Al-Bahaari, 2008: 31-32). Kadınlar yüksek bir sosyal konumu işgal etmekteydi ve kadınların toplumsal konumları hem onların eğitim alma şansını arttırdı hem de eğitim gördükçe sosyal konumlarını daha da güçlendirdi. Kaynaklarda Kurtuba merkezinin dışında, yaklaşık yüz yetmiş kadının her gün küfi yazı biçimi kullanarak Kur’an-ı Kerim’in elyazması nüshaları üzerinde çalıştığı ifade edilmektedir. Bunlardan biri, el-Mbered tarafından yazılan “el-Kâmil” adlı eseri ve el-Kâlî (Ebû Alî İsmâil ibn-i el-Kâsım el-Kâlî) tarafından yazılan “el-Nevâdir” adlı eserleri icra eden ve on ikinci yüzyılda yaşayan İşrak el-Arûdiyye’dir. Endülüs’te şiirin bir simgesi olarak öne çıkan kadın şairlerin var olması, entelektüel kişilikleri ve zarafetlerinin yanı sıra çok sayıda kadın şairin bulunmasının da bir sonucuydu. Kadınların yazdığı ilgi çekici şiirler; nazım ve nesir öncülerinin katıldığı Halif el-Müstekfî’nin kızı Veled’in (ö. 1090) toplantıları

ile ilişkiliydi. En önemli, güzel ve narin nazımlardan bazılarını kaleme alan İbn-i Zeydûn (ö. 1071) da bu dönemin önemli ve etkili şairleri arasında sayılabilir.

Endülüslüler; aşk, zevk, çilecilik, mistisizm, methiye, hiciv ve mersiye gibi çeşitli geleneksel kalıplar içinde nazımlar meydana getirmiştir. Ağıt temasını geliştirerek antik kentler ve krallıklar üzerine yazılan dokunaklı şiirlerin yeniden canlandırılmasını sağladılar. Bu dönemin şairleri; siyasetin hareketli olduğu bir dönemde yaşadıkları için dönemin hissiyatını yansıttılar, bu sebeple eski güzel günleri ve büyük kişileri hatırlatan şiirler yazdılar. Ayrıca Endülüs çevresinin portresini genişleterek, muvaşşah ve zecel sanatlarını da tanıttılar ve bu sanatların geniş alanlara ulaşmasını sağladılar.

Bazı araştırmacılar tarafından muvaşşah ve zecel türlerinin kökenini; Arap ülkelerinden gelmiş ancak Endülüs'te geliştirilmiş müziğin eşlik ettiği lirik şiirlerde aramak gerektiği ifade edilmektedir. Müslümanlar, Kuzey Afrika'ya geldiklerinde kendi müziklerinden daha farklı bir müzikle karşılaştılar ve bazı tarihçiler ile araştırmacılar, İslam öncesi bu müziğin de Arap dünyasının bir parçası olduğu fikrini desteklemektedir. Müziğin yolculuğunun Arap Yarımadası'nda başladığına ve oradan da göçebe Arap-Müslüman kabileler tarafından Kuzey Afrika'ya ve ardından Endülüs'e taşındığına ve bu sırada dönüştürüldüğüne inanılmaktadır.

Yeni bir şiir dalı olan muvaşşah; Endülüs'te aşk, içki ve musikin yaygınlaştığı ortamlarla uyum içinde ortaya çıkmıştır. Muvaşşah; şairlerin ölçüsel çeşitlilik içinde hayranlık duyulacak bir biçimde tasarladığı, birden fazla uyak ve ritim içeren bir nazım biçimidir. “Muvaşşah” kelimesi, Arapça “süslenmiş” anlamına gelen “vişâhe (Ar. وشاحة)” kelimesinden türetilmiştir. Şairler bu eserleri, inci ve mücevher gibi değerli taşlarla süslenmiş ve tasarlanmış bir zanaat ürünü olan kadın eşarbmı andırdığı için şiirler bu tür bir adla anmıştır.

İbn Haldun'un belirttiğine göre muvaşşah şiir türü, onuncu yüzyıl içerisinde Endülüs'ün Cabra bölgesinde yaşayan iki şair tarafından geliştirilmiştir: Muhammed bin Hammûd el-Garîr ve Meydâm ibn-i Mukîf. Diğer yandan, edebiyat eleştirmenleri olan Ribera Gomez ve Garcia Gomez; muvaşşahın, daha eski olan başka bir romantik şiirin geleneksel bir taklidi olabileceğini düşünmektedir. Muvaşşah, üç parçadan meydana getirilir: bir sonraki kafiyeye uyan bir veya iki mısralık bir giriş kısmı (*matla veya mezhep*), şiirin ana gövdesi (*beyit*), harce (*makta*). Trobadorlar, şiirlerinde zaman zaman yabancı kökenli olan harce kısmını kullanmaya devam etmiştir ki bu da muvaşşahın büyük oranda yabancı kökenli bir şiir geleneği olduğunu gösteriyor olabilir. Bu fikir, Jarar tarafından kaleme alınan “The Poetical Movement in Andalusia: The Period of Bani al-Ahmar (Endülüs'teki Şiirsel Hareket: Beni Ahmer Dönemi)” adlı tezde desteklenmekte ve Beni Ahmer Dönemi'ndeki muvaşşahın karakteristik özelliklerine ışık tutulmaktadır.

Muvaşşah sanatının Endülüs halkının yüksek kesimlerine doğru yayılıp yaygınlaştığı dönemde, halkın içinden insanlar da muvaşşaha göre daha basit bir form olan ve “zecel” adı verilen halk şiiri sanatını, yine halkın konuştuğu dile yakın bir dille oluşturmaktaydı. Zecel, halk kültürü içerisinde çıkan ve müziğin eşlik ettiği lirik bir şiirken sonraki zamanlarda asıl formuna kavuşmaya başlayarak bilinen anlamıyla zecel sanatına dönüştü. Zecel; methiye, aşk, tasavvuf ve tasvir gibi çok amaçlı bir şekilde kullanılmıştır.

On ikinci yüzyılın sonlarına doğru müzik alanında Avrupa'dan Araplara önemli bir miras bırakılmıştır ki İpanya'nın Arap Müslümanları da zaten müzikalitesi olan şiirler yazmaya düşküncüydü. Böylece ortaya çıkan bazı ünlü muvaşşahat bestecileri şunlardır: Ebü'l-Abbâs el-A'mâ et-Tutîlî (ö. 1129), İbrâhîm ibn-i Sehl (ö. 1251 veya 1260), Muhammed İbn-i Yûsuf Ebü'l-Hayyân (d. 1256 – ö. 1344) ve Büyük İbn-i Hânî el-Endelüsî (d. 938 – ö. 973).

Aralarındaki küçük farklarla beraber hem muvaşşah hem de zecel, Hıristiyan ilahilerinde ve hatta Noel şarkılarının icrasında kullanılan Kastilya'nın popüler bir nazım biçimi olan villancico⁹ türüne evrilerek farklı bir tür halinde de geliştirildi. Buna bağlı olarak sekizinci yüzyılda Endülüs'te böylesi bir “platonik aşk” konulu edebi eserlerin ortaya çıkması, on ikinci yüzyıl Rönesansı'nda büyük bir edebî kapının açılmasında önemli bir rol oynayan trobadorların saray aşkı anlatan şiirlerinin doğuşunda, Arap şiirinin açık bir katkısı oldu. Dahası; Güney Fransa'da ortaya çıkan ilk Provence şairleri, on birinci yüzyılın sonlarına doğru zengin fantastik imgelerle ifade edilen heyecanlı aşk anlatılarıyla beraber tam formuna kavuşmuş

olarak görünmeye başladılar. On ikinci yüzyıl içerisinde gelişimi sürdüren trobadorlar, güneydeki çağdaşları olan zecal sanatçıları taklit ettiler. Arap benzerlerini takiben kadınlara duyulan tutkulu aşk da aniden Güney Batı Avrupa dolaylarında ortaya çıktı (Hitti, 1964: 562).

Julian Ribera, trobador halk şarkıları ile muvaşşah arasında açık ve net bir bağlantıyı göstermek için muvaşşah ve zecal türlerinin trobador lirik halk şarkıları üzerindeki etkisi hakkında araştırmalar yapmıştır. Ribera; söz konusu bağlantıları hem içerik hem de dış formda birden fazla noktada tespit etmiştir. Ribera, muvaşşah ve zecal geleneklerinin trobadorlar üzerindeki etkisini ilk olarak içerikte tespit etti ve tarihi olaylar ile sanatçıların edebî kişiliklerinden de yola çıkarak söz konusu etkinin varlığı hususunda tezini desteklemiş ve sonuç olarak da bu etkiyi ortaya koymayı başarabilmiştir.

Kelimenin etimolojik incelemesi yapıldığında pek çok araştırmacı, “trobador” kelimesinin, iki kelimenin birleşiminden oluştuğunu ifade etmektedir. İlki İspanyolcadan türetilen “trob” kelimesi, “şarkıcılar grubu” anlamına gelmektedir. “Trob” kelimesi, “ahenkli veya melodik” anlamına gelen Arapça “tarûb (Ar. طروب)” sıfatından veya “müzikten zevk almak veya şarkı söylemek” anlamına gelen Arapça “tarab (Ar. طرب)” fiilinden türemiş olma ihtimali de bulunmaktadır. İkinci kısım ise, “evler” anlamına gelen Arapça “dür (Ar. دور)” kelimesinden türemiştir. Bu tür bir kelimenin türemesi de trobadorların, lirik aşk şiirleri söylemek için sürekli olarak bir yerden bir yere seyahat eden halk şairleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca trobadorların şiirlerinde yer alan harce sistemi, yapısal olarak muvaşşah ve zecal türlerine benzemektedir ve trobadorlar açısından önemli bir yere sahiptir. Bu gerek biçim gerekse içerik benzerlikleri bakımından açıkça görülüyor ki Arap şiirinin tasavvuru ve anlamı, muvaşşah ve zecal türleri tarafından kucaklanarak dönüştürüldü ve trobador şiirinin aşk tasavvurunun ifadesinde ve diğer özelliklerinde kullanıldı.

Tarihsel olaylar ve kişiler dikkate alındığında da türler arasındaki ilişki açıkça görülmektedir: “Akitanya¹⁰ lordları hem İspanyol Reconquista’ında hem de Suriye’deki erken Haçlı Seferleri çabalarında öne çıktı ve hatta bazıları da oraya yerleşti. Böylece Akitanya’nın birçok soylu ailesinin Orta Doğu’nun Hıristiyan devletlerinde veya İspanya’da akrabaları oldu.” (Gaunt ve Kay, 1999: 9). Ayrıca bilindiği kadarıyla ilk trobador olan Akitanyalı Guilhèm’in Arap kültürü ve gelenekleri ile geniş bir bağlantısı bulunmaktaydı. Akitanyalı Guilhèm, 1101 yılındaki Haçlı Seferi’ne katılmış ve Doğu’ya gitmişti. Bu sırada Arapça öğrenmiş ve bir süre de Filistin’de yaşamıştır. Bu sayede iyi derecede Arapça bilgisine sahip olmuştur. Lévi-Provençal, Dr. et-Tâhir Ahmed Mekki tarafından Arapçaya çevrilen “Arabic Civilization in Spain (İspanya’da Arap Medeniyeti)” adlı kitabında; Akitanyalı Guilhèm’in, yolculuklarından birinde tanıştığı iki hanımdan söz ettiğini, bu hanımların kendisini büyük bir saygıyla selamladıklarını ve kendisi ile bu iki hanım arasında kısa bir diyalog geçtiğini bir şiirinde naklettiğinden bahseder. Şiirde eleştirmenlerin anlamakta zorluk çektiği iki adet anlaşılması zor dize bulunmaktadır ama Lévi-Provençal, bu zorluğun Arapçanın kendisinden kaynaklandığını fark etmiştir çünkü Guilhèm Doğu’da kaldığı süre boyunca tanıştığı insanlarla onların Arapça diyalektini öğrenmeye çalışmış, söz konusu o diyalekti kullanarak konuşmuş ve şiirlerinde de bu tür farklı Arapça kökenli sözcüklere yer vermiştir. Trobadorların öncüsü kabul edilen Akitanyalı Guilhèm’in Doğu’daki Arap ülkelerinin şiir kültürü ve İspanyol şiiri arasında bu tür tarihsel bağlantılar oluşturması, trobadorların muvaşşah ve zecal türlerinden etkilendiğini doğrulamaktadır.

Eğer zecal iki asırlık bir aradan sonra, ilk trobadorlardan önce ortaya çıkmışsa trobadorların da zecelden etkilendiğine şüphe yoktur. Bu durum; Julian Ribera, A. R. Nickel, Tal Green, Robert Briffault ve Menndeth Bedal gibi konuyla ilgisi bulunan birçok eleştirmen ve tarihçi tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca Maria Rosa Menocal, “The Arabic Role in Medieval Literary Theory (Orta Çağ Edebiyat Teorisinde Arapların Rolü)” adlı kitabında trobadorların saraylı aşk şiirinin yükselişinde, bir tür Arapça aşk şiiri olan muvaşşah türünün etkisini tasvir eder: “Belki de Avrupa’daki saraylı aşk şiirlerinin bir parçası olarak Hispano-Arap metinleri dikkate alındığında farklı bir görüş de ortaya çıkabilir.” Görünüşe göre Arapça metinler; Provence şiirinin tek başına yapabileceğinden daha açık bir şekilde aşk ideolojisini somutlaştıran şiirlerin, ilk başta övgüler sıralıyor gibi göründükleri aşkın verdiği acıyı kınamanın mükemmel örnekleri olarak okunabileceğini görmemize izin veriyor.

Çalışmanın bu kısmından sonra beş trobadoru ele alıp inceleyerek trobadorların saraylı aşk şiirine olan etkisine ışık tutmak önemli bir husus teşkil edecektir.

2. Trobadorlar ve Saraylı Aşk Şiirleri

Trobadorlar, on birinci yüzyıl ile on dördüncü yüzyıl arasında Fransa'nın güneyinde ortaya çıkan lirik şairlerdir. Trobadorların kendileri farklı özelliklere sahip bir soylu şairler grubuydu. Bazıları şarkılar ile uğraşmayı kendilerine meslek edindi. Bir yerden başka bir yere, bir kasabadan bir diğerine dolaşıyorlardı. 1096'da Haçlı Seferleri başlayınca Doğu'yu tanıyan trobadorlar hemen hemen aynı anda şiirlerini icra etmeye başladılar. Bir şairler zümresi olarak trobadorlar, ateşkes zamanlarında şarkılarını icra etme şansına sahip oldular. "Bir şövalye olmasının yanı sıra kendisi de bir trobador olan ve Akitanya Düşesi Eleanor (*Oks. Alienòr d'Aquitània*) ile II. Henry'nin (*hükümdarlığı* 1154– 1189) oğlu İngiltere Kralı Aslan Yürekli I. Richard (*hükümdarlığı* 1189–1199), Üçüncü Haçlı Seferi (1189–1192) sırasında Kudüs'ü tekrar fethetme misyonunda başarısız olmasına rağmen trobadorlar sayesinde olduğundan daha büyük bir hükümdar olarak algılanmıştır." (Kenneth, 2003: 46).

Trobadorların şiirlerinin temasını esas olarak aşk, siyasi sorunlar ve şövalyelik gibi konular oluşturmaktaydı. Trobadorların meydana getirdiği aşk şiirleri, genellikle müzikal bir tınısı olduğu düşünülen Oksitanca'nın Provence diyalektinde ya da Eski Fransızca dillerinde yazılmaktaydı. Trobadorların aşk şiirleri, müziği Orta Çağ'dan Rönesans'a yönelten ve geliştiren avantajlar sunmuştur. Müzikal içeriğe sahip bu şiirlerin çoğu, kadınlara hitap etmektedir. Şiirlerin çoğunun teması; genel olarak aşk ya da saray aşkı olarak da bilinen, doğuştan asil kadınlara karşı duyulan aşk hakkındaydı. Sınırlarını umut ve hayal gücünün belirlediği bu aşk şiirlerinde; şairin sevdiği kadının güzelliği tasvir edilir, sevgiliye duyulan aşkın tarifi yapıldı ancak şairler sevdiklerine ulaşamaz ve platonik bir şekilde aşklarını sevdikleri ile paylaşamazdı.

Trobadorlar; etkileyici aşk şiirlerinin yanı sıra siyaset ve savaş hakkında da şiirler yazdılar, düşmanları hicvederek ölen liderleri ve arkadaşları için ağıtlar yazdılar. Trobadorlar kendi topluluklarının eleştirmenleriydi ve aynı zamanda hayata dair değerlendirmeler yapan aktif yorumcularıydı. Ek olarak birer müzisyenlerdi. Antony Bonner, trobadorları 1095 ile 1295 yılları arasındaki iki yüzyıllık süre boyunca Provensal adıyla anılan bir dilde lirik şiirler yazan kişiler olarak tanımlar. "Bu durum; trobadorların neredeyse yalnızca zamanın önde gelen soylularının himayesi altında yaşayan şairlerin, ağırlıklı olarak aristokrasiye veya saraylılara yönelik şiirler yazmasına neden oldu. (...) Trobadorların şiirleri, herhangi bir modern Avrupa dilindeki ilk lirik şiir örnekleri oldu ve Avrupa'daki diğer tüm lirik şiirler ya ondan türemiştir ya da bir zamanlar ondan çok etkilenmiştir." (Bonner, 1972: 1).

On ikinci yüzyıl; denildiği gibi Fransa'da başlayan ve kuzeye doğru yayılan, kadın-erkek ilişkisini etkileyerek on ikinci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bir romantik aşk geleneğinin doğuşuna tanık oldu; ancak bu dönemde ortaya çıkan romantik aşk geleneğinin etkisi ve gücü on ikinci yüzyıl ile sınırlı kalmayarak günümüze kadar devam etmiştir. Böylece söz konusu saray aşkı geleneğinin güçlü etkisi, nihayetinde edebiyatı ve tarihi de etkiledi.

On ikinci yüzyıl, özellikle edebiyat ve onun bir dalı olan aşk şiiri alanlarında büyük bir değişim getirdi. Fransız tarihçi Charles Seignobos durumu kısa ama net bir şekilde şöyle açıklar: "Aşk, bir on ikinci yüzyıl icadıdır." (Wiener, 1951: 97). Aşk, tutkuyu ve santimentalist duyguları yüklenen ve ifade eden bir duygudur. Aşk ifade eden açıklama, trobador şiirinin doğasıdır. Aşk şiirleri sadece yazılmaz, aynı zamanda söylenir. Söz konusu bu aşk şiirleri, Fransa'nın güneybatısında bulunan Poitou, Limousin ve Languedoc bölgelerinden tüm Avrupa'ya şaşırtıcı bir hızla yayıldı. Bu saraylı aşk şiirleri, sanki gökten inmişler gibi yeniydi. On ikinci yüzyılda ortaya çıkan bu yeni şiir türü, yüzyıllar boyunca duygu, gelenek ve sanat biçimlerini etkileyerek değiştirmiştir. Saray aşkının, bu dönemde yaşayan Batılıların zihnine etkin bir şekilde işleyen genel bir köklü değişikliğin işareti olduğu söylenebilir.

Ayrıca, en gelişmiş aşamasında trobador şiirinin aşırı karmaşıklığı ve kuralcılığını açıklamak için bazı detaylandırmaların gerekli olduğu hissedilmiştir. Ön plana çıkan sekiz trobador şiirinin gövdesinde yaklaşık dokuz yüz farklı kıta yapısı bulunur ve dünyadaki herhangi bir lirik şiir okulu varsa çok azı ölçüsel çeşitlilik, karmaşık biçim yapısı ve kafiye kullanımındaki tutarlılık açısından trobador şiirinden daha yüksek derecede bir teknik mükemmellik gösterebilir. Ortaya çıkan bu durum, sekizinci yüzyılda gerçekleşen Arap etkisine atfedilmiştir (Chaytor, 1912: 6-7).

Şiirin bu yeni formu kısa bir süre sonra Akitanya Dükü Lord Guilhèm'in¹¹ (d. 1071 – ö. 1126) ilk eserleriyle birlikte Fransa'nın Poitou ve Limousin bölgelerinde ortaya çıktı. Ondan sonra yüzlerce trobador şair, onun yolunu izledi. Saraylı aşk şiiri, kadını ve sevgiliye duyulan aşkı yüceltmiş ve kadını sadece aşığın sevgisine sahip olduğu için "hanımefendi (*leydi*)" olarak anmıştır. Akitanyalı Guilhèm ve onun döneminden önce, onuncu ve on birinci yüzyıllarda Fransa'nın güneyinde ortaya çıkan trobador şiirleri hâlihazırda bulunmaktaydı. Bu dönemde de trobadorlar; şiirde yenilikler yapar, aşklarını över ve sevgililerini tasvir ederdi ama şiirleri anlamsal olarak zayıf olmakla beraber şekilsel olarak da nakarat ve tek bir kafiyeye bağlı değildi (Sultân, 1931: 13-14).

On ikinci yüzyıl içerisinde, trobadorların zamanın ruhuna uygun bir şekilde tutkularını ifade etmek için ihtiyaç duydukları şiirsel üslubun şekillendirilmesi hususunda gelişim gösterdikleri daha iyi görülebilir. On ikinci yüzyıl, aslında birçok alanda Avrupa zihninin orijinal bir başkaldırışının sahnesiydi. Provence kökenli şiirle iyiden iyiye yükselişe geçen lirizm de Avrupa zihninin başkaldırışının bir parçası olarak bireyselcilik ile birlikte ahlâk ve maneviyatla kendini gösteren bir devrimdir. Bu edebî tür; yalnızca Fransa'nın güneyindeki soylu adamlar tarafından teşvik edilmiş, aslında bizzat onlardan birinin, yani bir soylu olan Akitanya Dükü Guilhèm gibi bir ozanın pratiğiyle başlamıştır. Bu şiiri araştırmayı sürdürmek ve öne sürülen fikirleri desteklemek için araştırmayı, bazı trobadorların örnekleriyle pekiştirmek gerekmektedir. Bu noktada trobadorların ilk öncüsü olan Akitanyalı Guilhèm ile başlamak yerinde olacaktır.

1. 1. Akitanyalı Guilhèm

Akitanyalı Guilhèm en ünlü saray şairlerinden biriydi. Barbara Smythe, "Trobador Poets (Trobador Şiirleri)" adlı kitabında Guilhèm'in 1071 yılında doğduğunu ve 1127 yılında da öldüğünü belirtmektedir. Akitanyalı Guilhèm; cesur bir şövalye, iyi bir aşk şairi ve şarkıcı olarak kadınlar için en önde gelen gönülçelenlerden biriydi. Daha önce bahsedildiği üzere dünyanın farklı yerlerini uzun süre dolaşmıştır ve onun maceralarının bir diğer sebebi de maceraları sayesinde kadınların kendisine âşık olmasını sağlamaktı. O, çapkın yapısı sebebiyle çevresince saygısız ve ahlaksız bir adam olarak görülmekteydi. Şiirlerinin birçoğu da kesin olmamakla birlikte Kontes Amalberge başta olmak üzere kadınlara hitap ediyordu. Kontes Amalberge, bir süre Akitanyalı Guilhèm'in metresi¹² oldu. Akitanyalı Guilhèm aynı zamanda Peitieu (*İng. ve Fr. Poitiers, Tr. Puvatya*) Hanedanlığı'nın VII. ve Akitanya'nın da IX. varisiydi.

Üstelik Akitanyalı Guilhèm, kendi zamanı içerisinde Fransa'da oldukça güçlü bir feodal lorddu ve muhtemelen kendi döneminin ilk saraylı aşk şairi olarak tanınmıştır. Çevresince bütün iffet ve erdemlerin düşmanı olarak görüldüğü için kilise tarafından aforoz edilmiştir.¹³ Ona ait olan lirik şiirlerinden bir örnek almak gerekirse şairin düşünce yapısını tasvir eden en güzel aşk şiirlerinden biri şöyledir:¹⁴

"Yeni mevsimin güzelliği ile
Orman yapraklandığında ve kuşlar
Şarkı söylediğinde, her biri kendi usulünce
Ve yeni bir perdede,
İşte bu yüzden nihayet sevişmek zamanını
Ne çok arzuluyoruz!
(...)
Aşkımız, sabahın ışıltısından geliyor;
Tıpkı bir alıç dalı gibi
Geceleri hastalıktan titrer gibi
Yağmur ve karın altında,
Gün gelene ve güneş saçılana kadar
Dalların ve yeşil yaprakların arasından.

Ben hala o sabahı hatırlıyorum
Aramızdaki savaşın bittiği yerde
Bana öyle güzel bir hediye verdi ki:
Bütünüyle aşkı ve kendi yüzüğünü!
Tanrım benim çok uzun yaşamamı nasip et
Ellerimi onun pelerininin altında tutacak kadar.

Dedikodular pek umurumda değil
Bon Vezi'mden ayrılmam için.
Çünkü iyi bildiğim için kelimelerin
Bir ağızdan diğerine nasıl yayılabileceğini,
Bırak başkaları boş bir kibirle aşkla övünsün
Ama ekmeği ve bıçağı biz ikimiz tutuyoruz.” (Bonner, 1972: 38-39)

Bu şiirde olduğu gibi eski ve modern şairlerin bazılarında; ormanlarda ve korularda şarkılar fısıldayan ağaçların ve ötüşen kuşların güzelliği ile âşıklar için hoş ve sıcak bir ortam oluşturan suyun müzikal sesini duyumsatmak için çevreyi ve doğayı tasvir ederek aşk şiirlerine giriş yapılmaktadır. Akitanyalı Guilhèm de yukarıdaki şiirde, sevdiği kadına ilişkin derin aşk tanımına giriş yaparken aynı yolu izlemiştir.

Şair, sevgilisine olan aşkı; açık bir gökyüzünün altında yağın yağmurun altında veya karlı ve soğuk bir havada titreyen bir kuşa benzeterek anlatır. Bu teşbih; titremenin sadece bedenen olmadığını, aynı zamanda kalbin soyut hislerini yansıtan bir tür karışık duygular bütünü olarak anlaşıldığını ifade etmekle beraber âşıkların bedenlerinde, zihinlerinde ve kalplerinde aşkın nasıl yer ettiğinin bir portresini verir. Kendini kuşun yerine koyan şairin ıstırapı, gece boyunca devam eder; ancak gündüz vakti geldiğinde güneşin göz kamaştırıcı ışıkları, ağaçların dallarını ve yapraklarını sıcak bir battaniye gibi örtmek için ormanın her tarafına yayılır.

Şair; galip çıkılan bir savaştan sonra sevgilisinin¹⁵ ödül olarak onunla aşkı paylaştığı, ancak bununla da kalmayarak paylaştığı aşkın yanında aşklarının simgesi olarak bir yüzükle ödüllendirildiği bir günün sabahını unutamadığını anlatır. Böylece hediye ikili bir anlama sahip olur: aşkın, soyut ve somut halleri bir arada anılır.

Sevdikleriyle olabildiğince çok vakit geçirmek, tüm âşıkların dileğidir. Söz konusu şiirde çizilen portrede şair, sevgilisiyle birlikte olmak ve sahip olduğu aşktan zevk duyumsamak istemektedir. Şair trobador, bu şiirde olabileceklere karşı kayıtsızlığına ek olarak küstahlıkla karışık cüretkârlığını da aynı anda gösterir: Kötülük, dedikodularla ve ağızlardan yayılan söylentilerle canını alsa bile ona karşı kayıtsızdır. Hikâyede, özellikle kötü veya ahlaksız içeriği olan dedikoduların fırtına kadar hızlı ve sert hareket edebileceğine inanılmıştır. Şairin diğer şairleri veya rakipleri, hor görmesi ise bir tür gurur meselesi haline getirilmiştir. Bu bağlamda Akitanyalı Guilhèm de kendisinin en şanslı şövalye olduğunu göstermekte ve aşkı, açıkça sevdiğine ilan etmektedir.

2. 2. Jaufre Rudal

Verilecek ikinci ozan örneği ise Jaufre Rudal de Blaia veya Blaye'dir. Jaufre Rudal, Gironde bölgesinin içerisinde yer alan Bordeaux şehrinin denize yakın sağ kıyısında yer alan bir kasaba olan Blaia'nın prensiydi. Soylu bir adamdı ve asil kökenliydi. Arap şiirinden etkilenen Rudal'ın, en ünlü eseri olan “L'Amor de Lonh (Uzak Aşk)” adlı aşk şiiri, Kutsal Topraklara (*Kudüs'e*) yapılan bir yolculuktan ilham almıştır (Gaunt ve Kay, 1999: 9). Rudal'ın hikâyesi şöyledir:

Rudal, Antakya'dan dönen hacıların Tripoli¹⁶ Kontesi'nden ve güzelliğinden bahsettiklerini duyunca Kontes'i görmeden ona âşık olur. Ona birkaç güzel şiir yazar. Bir keresinde haçı alır ve onunla tanışmak için bir deniz yolculuğuna başlamaya karar verir. Yolculuktan sonra Trablus'a vardığında ise hastalanır ve neredeyse ölmek üzeredir. Bu yüzden bir hana götürülür. Kontes; Rudal'ı ve Rudal'ın yaptığı yolculuğunu duyunca onun yanına gelerek onu kucaklar. Rudal, gelenin Kontes olduğunu anlayarak bir an için koku ve görme duyularını geri kazanır; bunu bahsettiği için ve onu görmesine izin verdiği için Tanrı'ya şükreder ve onu metheder. Ardından hemen Kontes'in kolları arasında ölür. Kontes, onun Tapınak Şövalyeleri'nin olduğu alana gömülmesini emreder. Daha sonra onun büyük bir tören düzenlenir ve aynı gün Kontes, Prens Jaufre Rudal'ın aşkı yüzünden ölümü sebebiyle hissettiği keder sonucunda hayatının geri kalanında bir rahibe olarak yaşamaya karar verir. Bu olaydan sonra; Rudal'ın vefatının verdiği üzüntüden dolayı cenaze töreni duvağı kullanan Kontes, bu âdetini devamlı hale getirir.

Rudal'ın, 1147 yılında gerçekleştirilen İkinci Haçlı Seferi'ne katıldığı ifade edilmektedir. Rudal'ı daha iyi bir şekilde anlamak için onun lirik şiirlerinden bir örneği incelemek gerekmektedir. Rudal'ın aşk şiirlerinden biri şöyledir:

“Mayıs'ta günler uzun olduğunda,
Hoşuma gider uzaklardan kuşların şarkısını duymak,
Ve sonra bir yolculuğa çıktığımda,
Uzaklarda kalan bir aşkı tekrar hatırlarım.
Keyifsizce çıkıyorum, başım öne eğik,
Ne o şarkı ne de alıç çiçekleri
Bana donmuş kıştan fazlasını veriyorlar.
(...)
Tanrı sözlerinin doğruluğunu biliyorum
Bu yüzden bu uzak aşkı yaşayacağım;
Ama sadece bir iyilik için,
İki kötülüğüm olacak, çok uzakta olduğu için.
(...)” (Bonner, 1972: 63)

On ikinci yüzyılda doğa, imgeler ve semboller aracılığıyla tasvir edilmekteydi. Şairler; ağaçların, kuşların, çeşmelerden ve nehirlerden dökülen suların, tüm sakinleri ve bileşenleri ile ormanların güzelliğinden bahsederdilerdi. Kısacası, söz konusu mevsime ve zamana dair birçok durumdan bahsedilirdi. Yukarıdaki şiirin satırlarında ozan; özellikle gecelerin kısa, gündüzlerin uzun olduğu mayıs ayındaki yaz günlerini anlatır. Bu tür uzun günlerin bir özelliği vardır ki kuşların güzel şarkılarını çok uzaklardan bile dinleyerek vakit geçirmek mümkündür. Şair; doğanın müziğini dinlerken ve tadını çıkarırken, uzun zaman önce paylaşılmış bir aşkı hatırlamak için düşüncelerini özgür bırakır.

Aşkını, sevgiliye hissettirme süreci şairi bunalıma sokar ve yürürken adımları ağır ve aksak olur. Böylesine bir duygu ve yalnızlık nedeniyle şair kendini tekrar neşelendirmekte zorlanır. Şiirin son dördlüğü, ana fikrin maddi veya manevi nitelikli uzak bir aşkın varlığını doğrular ve Rudal'ın daha önce hiç görmediği sevgilisine duyduğu özlemin açık bir ifadesini olur. Trobador Jaufré ile Trablus Kontesi arasındaki geçen böylesi bir aşk hikâyesi, bir efsane gibi görünse de şairin mısraları, hikâyeyi olası kılmaktadır.

2. 3. Peire d'Alvernhe

İncelenecek bir sonraki trobador olan Peire d'Alvernhe, Clermont'tan imtiyazlı bir vatandaş sınıfından olan tüccarın (*Ing. burgher*) oğluydu. Çevresi tarafından yakışıklı, yetenekli, aydın ve nazik bir karaktere sahip biri olarak biliniyordu. Birbirinden güzel aşk şiirleri yazıp seslendirdi. D'Alvernhe, zamanının tüm

büyük baronları ve en güzel hanımları tarafından da büyük ölçüde onurlandırıldı. Bir müzik üstadı olmak için kiliseyi terk etmiştir. Eserlerinde açıkça hissedildiği üzere, bazı bölümlerde kendini oldukça metheden bir havaya bürünmüştür. Onun ruh halini ifade eden lirik aşk şiirinden bir örnek şöyledir:

“Ey Bülbül, benim için uç
Leydimin yaşadığı yere
Ve ona sahip olduklarımı anlat
Sana kendisinininkini de söyleyebilmesi için;
Böylece bileceğim
Onun nasıl biri olduğunu
Ama beni asla unutmamalı
Ve bir şekilde
Seni ikna etsin
Onunla orada kalmaya.
(...)
Uysal bir kuş gördüğünde
Güzelliği göz önünde belirir,
Tatlı tatlı şarkı söylemeye başlar
Akşam için ayrılmış şarkıyla,
Ama sonra durdu
Ve kendini hazırladı
Ona sakince anlatmak için
Dinlemeye lütfettiği şeyi.
(...)” (Bonner, 1972: 70)

Şair, ezgili bir sesi olan bülbüle seslenerek şarkı söylemeye başlar. Şair, bülbülden; sevgilisinin yaşadığı yere gitmesini ister ve kendisinin sahip oldukları hakkında iftiharla bahsetmesini ister, bülbül böylece şairin duyduğu sevgiyi dolaylı yollardan anlatan bir mesaj iletmesi için elçi olarak görevlendirilir. Sevgilisinden de tıpkı kendisinin yaptığı gibi kendisine karşı olan sevgisini göstermesini ve eğer seviyorsa sevgisinin değerini göstermesini ister. Sevgilisinin, ona kendisinin davrandığı gibi davranacağından emin olmak için ikisinin de aynı zümreden olduğunu vurgular.

Şair; bülbülün, sevdiği kadından olumlu cevap alarak kendisine geri dönmesi yerine, sevgilisinin yanında kalmasını ister ama sevgilinin güzelliğine kapılmaması konusunda da bülbülü uyarır. Haberci tarafından getirilen netice sadece olumlu değil, aynı zamanda cesaret vericidir. Kuş, sonunda karşılıklı olarak hoşça vakit geçirilen zamanın ardından hayranlığını aşkın dili olan şarkı söyleyerek dile getirir. Söz konusu güzel aşk şarkısı, şiirin şair ve dinleyiciler tarafından arzu edilen betimsel doğasını ifade eder. Şair, sevgilisiyle o dönemlerde mümkün olan yollarla iletişim kurmaktadır; bu yüzden hızlı ve gizli haberleşmenin tek yolu da kuş postasıdır.

Saraylı aşk şiiri yazan kişiler sadece erkekler değildi ve etkisi çok fazla olmasa da bu alanda kadınların da varlık gösterdiği görülmektedir. Aşk şiiri türünün çok tutkulu bir kadın temsilcisi olan Lady Beatritz de Dia da bunlardan biriydi.

2. 4. Beatritz de Día

On ikinci yüzyılın ortalarında Languedoc'ta ortaya çıkan bir lirik şairdir. Genellikle erkekler tarafından söylenen derin duyguların kadınlar tarafından da ifade edilebileceğini gösteren istisna bir şairdir. “Ölümcül Bir Endişe İçinde Yaşıyorum” adlı şiir, Beatritz'in on ikinci yüzyıl Güney Fransa lirik geleneğini örnekleyen bir aşk şiiridir:

“Ölümcül bir endişe içinde yaşıyorum
Beni bu kadar seven adil bir şövalye için.
Bilmek onu mutlu ederdi
Ben de onu seviyorum ama sessiz bir şekilde.
Yanılmıştım ama artık eminim,
Kendimi ondan esirgediğimde.
Kederim derin, günlerim bulanık,
Ona olan aşkım her gün daha baskın çıkıyor
Ünlü aşıkların bildiği aşklar
Ruhum da onun, bedenim de,
Kalbim, hayatım, onun seslenişinde.
En sevgilim, en sevdiğim arkadaşım,
Ne zaman benim dermanım olacaksın?
Seninle bir saatliğine de olsa yanında uzanıp,
Hayatımın sonuna dek seni sevebilmem için!
Kalbim tutkunun ateşiyle dolu.
Benim güzel seven şövalyem,
Sana lütfumu bahşederim,
(...)

Ve çok arzu ettiğim şeyleri yap.” (Hollister, 1969:102)

Sevgili, sevgilisiyle birlikte bir gece geçirmenin dışında başka bir zaman geçirme fırsatı bulamadığı için, adeta mezara girmiş gibi yüreğinin burkulduğunu hissetmektedir. Kadın, aşkını açık açık söyleyemediğinden dolayı sevgilisine olan aşkını şiir yoluyla “sessizce” ifade eder. Ve bu durum, âşık olan her yaştan kadının utangaç doğasını pekiştirmektedir. Başlangıçta sevgilisine olan sevgisinden tam olarak emin olmadığını söylüyorsa da daha sonradan onu sevdiğinden son derece emin görünmektedir. Bir buluşmadan sonra ondan ayrılınca hissettikleri sebebiyle bunu çok daha güçlü bir şekilde anlamıştır. Kendisini sevgiliden geri çektikten, esirgedikten sonra en büyük ıstırapı yaşaması; sevgiliye karşı olan aşk duygusunun varlığı olarak ifade edilmiştir. Hanımefendi kendinde gözlemlediği zihinsel ve fiziksel durumu tanımlamak amacıyla en yüksek derecede hissettiği tutku ve anlam yüklü olan sevgi ve duygu yoğunluğunu, yukarıdaki satırlarda ifade etmiştir. Bu tür duygular, bir kadının kendi kocası dışında başka hiçbir erkeğe ahlaki olarak ifade edilemeyecek sözlerle açıklanır. Sevgiliye yöneltilen bir soru, şairin sevgilisine bir an önce kavuşma arzusunun göstergesi olarak kullanılan bir istifhamdır. Şiirde kullanılan “derman” kelimesi, aslında “aşk” anlamına gelen bir istiareddir.

Okuyucular veya dinleyiciler, tobairitz¹⁷ şairin sevgilisi şeklinde nitelendirilen şövalyesiyle vakit geçirmek istediğini hayal edebilir; ancak sevgililer arasındaki bu özel anın, onlar bu dünyadan göçüp gidene dek devam etmesi istenmektedir. Şair, neşenin ve zarafetin en büyüğünü vermeye hazır olduğunu ifade

edercesine aşkını ve tutkusunu ateş kadar sıcak olduğunu tasvir etmektedir. Şair, sevgilisinden ikisinin de istediği olan şeyi onunla paylaşmasını ummaktadır.

2. 5. Diá Kontesi

Kadın aşk şairlerine bir başka örnek de “Diá Kontesi”¹⁸ olarak gösterilebilir. Diá Kontesi, Peitieuşlu Guilhèm’in karısıdır. Diá Kontesi hem güzelliği hem de zarıflığı ile bilinmekteydi. Bir süre sonra Raimbaut d'Aurenga'ya¹⁹ âşık oldu ve onun için birkaç muazzam şiir yazdı. Aşk şiirleri şaşkıncı bir dürüstlüğe sahiptir, ancak şiirlerinden sadece dört tanesi günümüze kadar gelebilmiştir. Şair; aşk şiirlerinde, tutkulu ve şehvetli doğasını duygusal bir şekilde açığa çıkarmıştır. Onun lirik şiir anlayışına şöyle bir örnek verilebilir:

“Bir süre için belli bir şövalye
Bende büyük ıstıraba sebep oldu,
Ve bilinmesini istedim, bir kez ve herkes için
Onu ne kadar da çok sevmiştim;
Yine de ihanete uğradım
Ona sevgimi vermemek bahanesiyle
Ve o zamandan beri, yatakta ya da giyinik,
Hayatım bir kederle geçti.
Onu nasıl tutmak isterdim
Çıplak kollarımda bir gece.
(...)
Ona daha çok âşık olduğum için
Floris ve Blancheflour'a²⁰ göre,
Ve ona kalbimi öner, aşkım,
Aklım, gözlerim ve hayatım.
Yakışıklı arkadaşım, zarif ve çekici,
Seni ne zaman elimde tutacağım?
Ah seninle yalan söyleyebilsem
Sadece bir gece, ve seni sevgiyle öpsem!
Arzumun ne kadar büyük olduğunu bil
Sana kocamış gibi davranmak için;
Ama yapacağına söz vermelisin
Canım ne isterse.”

Taşralı lirik aşk şiirlerinin geliştiği dönemde şairler, aşkın ve aşka dair erdemlerin en iyi şekilde tasvir edilmesi için o sıralarda zaten ünlü olan ve çokça tercih edilen bir somutlaştırma yöntemi olan “şövalye” unvanını kullanmaktaydılar. Diá Kontesi, âşık olduğu şövalyenin kendisinin yaşadığı yerin yakınından geçtiği zaman, buluşabilecekleri zamanları olmadığı için büyük bir ıstırap çektiğini söyleyerek sevgilisine duyduğu sevgiyi ve hislerini anlatır. Şair açık bir şekilde aşkını ilan etmekte ve artık dayanılamayacak kadar yoğun olan aşkını anlatmaktan çekinmemekte ve korkmamaktadır.

Şair, şövalye olarak nitelendirdiği sevgilisiyle karşılaşırsa ne yapacağını anlatan bir istifham aracılığıyla tutkusunu ifade eder. Cevap olarak da onunla neşeli vakitler geçirmek istediğini söyler. Bu sırada

şiiirde “benim (*Oks. meu*)” iyelik zamirinin birkaç kez tekririnden kaynaklanan bir müzik ezgisi de oluşturulmuş görünmektedir. Şair, sevgilisinin ne kadar sevilesi olduğunu ifade etmek için çekici, yakışıklı ve zarif gibi kadınların hayranlıklarını ifade etmekte kullandığı kelimelerle kendi hayranlığını anlatır. Sevginin gücünü göstermek için bir soru sorulur ve sevgili, avını pençelerinin arasında tutmayı arzulayan bir kartal gibi davranmaktadır.

Şairin sevgilisi, eğer şairin yanında olursa onunla birlikte çok güzel vakitler geçireceğini düşünerek bir ünlem işaretiyle sorduğu soruya yine kendi cevap verir. Ardından şairin en büyük arzusu olan sevgilisini bir koca olarak kabul etme arzusu ifade edilir. Sevgilisini mutlu ve neşeli kılacağına söz verdikten sonra sevgilisinden de kendisini mutlu edeceğine dair bir söz vermesini ister.

3. On İkinci Yüzyılda Rönesans

Rönesans tarihçileri ve eleştirmenleri Avrupa Rönesansı'nın genellikle on dördüncü yüzyılda başladığını ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar ise on beşinci yüzyılda ortaya çıktığını düşünmektedir. Örneğin Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English'e (Günümüz İngilizcesini İleri Seviyede Öğrenenler için Oxford Sözlüğü) göre, bir zaman dilimi olarak Rönesans'ın; Avrupa'da on dördüncü, on beşinci ve on altıncı yüzyıllar sırasında Antik Yunan öğretilerine dayanan edebiyat, sanat ve resim gibi sanatların yeniden canlanması veya yeniden doğması anlamına geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca “al-Mawrid Arabic-English Dictionary (Al-Mawrid Arapça-İngilizce Sözlük)” adlı eser, Avrupa Rönesansı'nın; Avrupa'da Orta Çağ ve Modern Çağ'ı birbirine bağlayan, on dördüncü yüzyılda İtalya'da başlayan ve on yedinci yüzyıla kadar devam eden bir geçiş süreci olduğunu ifade ederek Rönesans tanımına farklı bir açıdan yaklaşmıştır.

Philip Wiener'in “History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas (Fikirlerin Tarihi: Seçilmiş Temel Fikirlerin İncelenmesi)” adlı eserine göre: Rönesans, canlanma veya yeniden doğuş anlamına gelmektedir, on dördüncü yüzyılda İtalya'da başlamış ve on beşinci yüzyılın sonunda da Avrupa'ya taşınmıştır. Rönesans, en azından on sekizinci yüzyıla kadar sanat, bilim ve ahlakla ilgili birkaç temel teoriyi çeşitlendirmeye ve belirli bir forma sokmaya devam etmiştir.

Bu fikir, Rönesans'ın on dördüncü ve on altıncı yüzyıllarda meydana geldiğine işaret eden “The New Oxford Dictionary of English (Yeni Oxford İngilizce Sözlük)” tarafından desteklenirken, John Anthony Cuddon tarafından yazılan “The Dictionary of Literary Terms and Literary Theory (Edebiyat Terimleri ve Edebiyat Teorileri Sözlüğü)” adlı esere göre Rönesans'ın başlangıcının “on ikinci yüzyıla kadar daha da geriye gittiği” iddia edilir (Cuddon, 1998: 740). Cuddon, on ikinci yüzyılda Romanesk yapısal tasarımın yanı sıra bölgelere göre farklılaşan yerel nitelikteki edebiyatın da büyük bir gelişim gösterdiğini eklemektedir. Bu dönemde klasiklerin yanı sıra Latin şiiri de yeniden canlanmıştır. Antik Yunan felsefesi ve Arapların bilimsel buluşları, kilise tarafından asırlarca yasaklandıktan sonra tekrardan bilinmeye ve öğrenilmeye başlandı. Önceleri Yunan edebiyatı, özellikle politeist hikâyelerin anlatıldığı şiirsel dramalar; Hıristiyan kiliseleri tarafından bir mücadele ve reddedilme ile karşı karşıya kalmıştı. Ancak bu durum artık ortadan kalkmaya başlamıştı.

Bütün bunlarla birlikte, Avrupa Rönesansı'nın on ikinci yüzyıldan çok daha erken başlamış olabileceği görüşünü destekleyen bazı diğer tarihçiler ve ilgili şahsiyetlerin olduğu bu alanda, konu hala tartışılır durumdadır. William Joseph Long, “English Literature (İngiliz Edebiyatı)” adlı kitabında, Rönesans'ın Orta Çağ'dan modern dünyaya tümünden bir geçişi ifade ettiğini söyleyerek Rönesans'ın bir geçiş formu olduğunu ifade etmiş ve böylelikle Rönesans'ın başlangıcına ışık tutmuştur. Bu konuyu “The Renaissance of the Twelfth Century (On İkinci Yüzyıl Rönesansı)” adlı kitabında ele alan isimlerden biri olan Charles Homer Haskins, hiçbir milletin tarihinin standartlaştırılmış yüz yıllık parçalara bölünemeyeceğini belirterek konuya yaklaşmaktadır. Haskins'e göre On İkinci Yüzyıl Rönesansı, belki de on birinci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı.

Haskins, ne zaman başlamış veya ne zaman bitmişse sonuç olarak On İkinci Yüzyıl Rönesansı'nı; kavramsal olarak neredeyse iki yüz yıllık bir dönem içerisinde Avrupa'nın zihninde, sanatında, edebiyatında, siyasi ve ekonomik durumunda yaşanan olağanüstü bir gelişim çağı olarak nitelendirmekte ve bu isimlendirmenin söz konusu dönemin yaşantısını ve ruh halini temsil ettiğini ifade etmektedir. Diğer yandan

belediyecilik anlayışının gelişmesi ve ticari bir yükseliş yaşanması, Romanesk yapısal tasarımın olgunlaşması ve Gotik yöntemin yenilikçiliği ve üstünlüğünün belirginleşmesi gibi ayırt edici özelliklerin de On İkinci Yüzyıl Rönesansı'na işaret ettiğini belirtmiştir.

“Modern English Literature (Modern İngiliz Edebiyatı)” adlı kitabında George Herbert Mair, Müslümanların Rönesans üzerindeki etkisini açıklarken Rönesans'ın, birbirini takip eden çok sayıda ve çeşitli olaylar dizisinin sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Rönesans edebiyatı üzerindeki Arap etkisinin ilk ve en önemli olanı, Arap Müslümanlar tarafından Yunan edebiyatından çevrilen eserler aracılığıyla antik edebiyatın Avrupalılar tarafından yeniden keşfedilmesiydi. Orta Çağ'da, Yunan edebiyatının bilgi hazinesi; bazı özel dini topluluklar aracılığıyla korunmuştu. Bu yüzden Batılı imparatorluklarda kaybedilen şey, Doğu'da hala mevcuttu. İslam, Osmanlı Devleti'nin Konstantinopolis toprakları üzerinden sürekli batıya doğru ilerlemesi ile İtalya'ya kadar devam etti. Bu sebeple Doğu'da hala var olan antik medeniyetin kalıntıları, Batı'ya da Osmanlı Devleti ve İslam aracılığı ile bir şekilde ulaşmış oldu. Ayrıca Donald Lemen Clark; Müslümanların Avrupa Rönesansı'na, özellikle edebiyat alanında ve daha da özelden şiir dalında yaptığı katkıları ve etkileri şu sözlerle desteklemektedir: “Poetika, Orta Çağ Avrupası'nda sadece Hermannus Allemanus'un Latince bir kısaltması dolayısıyla biliniyordu. O da Yunanca orijinal kaynağın Süryanice nüshasının İbn-i Rüş (Lat. Averroes) tarafından yapılan Arapça çevirisinin İbranice bir başka çevirisinden dolayı bilinmekteydi.” (Clark, 1911: 43).

Rönesans Çağı, siyaset teorisi ve pratiğinde Anayasacılık Çağı olarak da bilinmektedir. Bu dönemin siyasi havasının sakinlerine tanıdığı haklar neticesinde bu çağ; serflerin özgürlüğü konusunda önemli hareketlerin gerçekleştirildiği, serflerin yükselişiyle onların değerleri de kendileri ile beraber yükseldiğinden geleneksel edebiyata tutkulu bir ilginin olduğu, antik yüksek eğitim kurumlarında ilham alınarak modern üniversitelerin ortaya çıktığı ve bazı önemli tarihsel olayın yaşandığı bir çağ oldu. Bu durumlarla paralel olarak bu çağda insanlar; çağdaş anlayışla ilintili olan tutkulu bir aşkın doğuşuna, özenli bir akılçılığın yayılmasına ve hızlı nüfus artışına da tanık oldu.

Orta Çağ, Avrupa'da karanlık bir çağ olarak kabul edildi. Bu çağın insanları, kilisenin otoritesi ve baskıcılığı nedeniyle cehaletin etkisinde kalmıştır. Bunun sebebi ise kilisenin kendi talimat ve emirlerine aykırı addettiği her türlü bilgi ve öğretimi, engellemiş ve yasaklamış olmasıdır. Bu uzun çağda insanlar, kilisenin çekici ile kralların örsünün arasında kalmıştır. Bu çağ süresince hayat, durağan ve gelişme göstermeyen bir durumda kalmıştır. Okuma yazma bilmemek, cehalet, geri kalmışlık ve batıl inançlar; Orta Çağ'ın bariz özellikleriydi.

Yanlış tanımlanan kavramlar, hurafeler, zihinsel ve ahlaki baskılarla dolu bu karanlığın ortasında; insanların Rönesans dediği bir karşı çıkış veya yeniden doğuş olarak nitelendirdiği bir uyanış ve aydınlanma hareketi ortaya çıktı. Ancak bu sonuç, uyanışın nasıl gerçekleştiğine dair bir soruyu daha akıllara getirmektedir. Naresh Chandra, “Literature of English Renaissance (İngiliz Rönesansı Edebiyatı)” adlı kitabında bu soruya şöyle bir cevap getirmeye çalışmıştır:

“Avrupa, Antik Yunan felsefesi ve edebiyatının incelenmesi konusunda kilisenin yasaklarının hükmü altındayken, yedinci yüzyılda Arabistan'da yeni bir din ortaya çıktı. (...) Arap halkı mizaç olarak felsefeye ve öğrenmeye eğilimliydi, bu nedenle görevi sadece coğrafi dünyayı İslam adına fethetmek ve ilhak etmek değildi; aynı zamanda bilgi, eğitim ve kültür dünyasını da fethetmekti. Bu durum dört asır boyunca, Avrupa cehalete ve tembelleğe batmışken İslam topluluğuna dünyanın entelektüel liderliğinin verilmesine neden oldu.” (Chandra, 1985: 5-6)

Sonuç olarak insanın tarih içerisindeki sürekli gelişimi ve değişiminin doğal bir sonucu olarak onuncu yüzyılın sonlarında ve on birinci yüzyılın başlarında Avrupa; yeni bir medeniyet türünün ortaya çıktığı, birçok alan ve disiplinde gelişmenin yaşandığı önemli bir başlangıca tanık oldu. Avrupa'da hızlı bir nüfus artışı yaşandı, yeni eğitim kurumları açıldı ve bu gibi sebeplerle ilintili olarak kilisenin siyasi alanı giderek daraldı ve etkisi de giderek azaldı. On ikinci yüzyıl içerisinde Paris Üniversitesi'nden Peter Abelard, Duns Scotus, Salisburyli John, John de Garland gibi bazı bilim adamları; kilise teolojisindeki bazı Ortodoks görüşleri sorgulayarak hem kendi açılarından hem de toplum açısından oldukça rahatsız edici bir atmosferin oluşmasına neden oldularsa da günümüze kadar gelen bir etki alanı yarattılar.

Onuncu yüzyıldan itibaren Avrupa hızlı bir dönüşüme, Orta Doğu ile ticaretin serbest akışı nedeniyle büyük bir ekonomik değişime, Orta Doğu ve Uzak Doğu'dan edinilenler sayesinde yeni bilgi ve teknolojinin ortaya çıkışına, Latin ve Antik Yunan kaynaklı edebiyat ve sanatın yeniden canlanmasına tanık oldu. Bununla birlikte Avrupa'nın her yerinde eşit bir büyüme yaşandığı söylenemez. Yani İtalya, Fransa veya İngiltere'de yaşanan değişim ve gelişmeler, Avrupa'nın diğer bölgelerinde aynı şekilde yaşanmamış olabilir. Bu durum, bir ülkede veya bir ulustaki herhangi bir gelişimin bir başka ülkede veya ulusta benzer şekilde gerçekleşmeyebileceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak “On İkinci Yüzyıl Rönesansı” denilen kavram, muhtemelen Avrupa Kıtası'nın neredeyse on birinci yüzyılın ortalarından Konstantinopolis'in Latinler tarafından 1204 yılında alınmasına kadar geçen süre içerisindeki tüm değişiklikleri kapsıyor olabilir, on üçüncü yüzyılda onunla birlikte gelen güncel olaylara ek olarak.

Bu özel dönemde; tarihin ve kültürün yeni bir görünümü, yeni bir teknikler bütünü, Latince yeni bir edebiyat ortaya çıkmış ve Romanesk sanatın büyük gelişimiyle beraber epik ile lirik yerel aşk şiirin tomurcukları görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde İtalya'da 1224 yılında Napoli ve 1088 yılında Bolonya ile Salerno, İngiltere'de 1096 yılında Oxford, Fransa'da 1289 yılında Montpellier ile 1150 yılında Paris katedral üniversitelerinin açılması sayesinde öğrenme imkânları artmış ve bununla birlikte bilgi hazinesi de genişlemeye başlamıştır.

Geometri, müzik, aritmetik, astronomi, mantık, retorik ve gramer bilimlerini içeren yedi liberal sanatın çalışılması sayesinde Yunan ve Arap Müslüman bilim adamlarının da çalışmaları araştırılarak yeni bir öğrenme ve bilgi türü ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak Latin şiirinin geniş bir şekilde incelenmesi, yeni bir felsefe ve bilim anlayışının gelişmesi için olanak sağlayan litürjik dramının oluşumuna da yol açmıştır. Kitaplar hem nicelik hem de çalışma alanı bakımından artış göstermiştir. On ikinci yüzyıl boyunca şiir, felsefe, matematik ve diğer birçok öğrenme alanında gelişmeler yaşandı. Bu çağdaki bilimsel alanların ve bu alanlardaki bilgi birikiminin birçoğu, Orta Çağ insanları tarafından bilinmiyordu ve bu bilim dallarının çoğu, Arap Müslümanlar aracılığıyla Yunanlardan tekrar alınarak canlandırıldı. Bu süre zarfında, Orta Yüksek Almanca Dönemi'nde (1050-1350) ortaya çıkan eserler gibi Provensal şiirlerin ve şarkıların da en iyileri ortaya çıktı. Romanesk heykel en parlak dönemine ulaştı ve Gotik üslup Paris'te ortaya çıkararak varlığını kararlı bir şekilde devam ettirdi.

Bazı bilim adamları ve araştırmacılar, İslam medeniyetinin eğitim kurumları olan medreseler ile erken Avrupa kolejleri ve üniversiteleri arasında bazı paralellikler gözlemlemiştir. Böylece Avrupa'daki ilk üniversitelerin, Arap dilinde “okul” anlamına gelen “medrese (Ar. مدرسة)” gibi kurumlardan etkilendiği tahmin edilmektedir. Medreseler, Endülüs'te ve Sicilya Emirliği'nde yaygındılar ve İslam'ın öğrenmeye ve eğitime hitap eden baskın bir din olduğu Sicilya Emirliği'nde geniş bir yayılım sahası elde ettiler.

Haskins, on birinci yüzyılın sonlarında Avrupa'da ekonomi, siyaset, din, entelektüellik ve klasiklere karşı gelişen yeni ve yoğun ilginin; birçok farklı alanda yeni bir yaşam biçimi oluşturduğuna dair birçok işaret ve değişiklik olduğunu açıkça ifade etmektedir. On birinci yüzyıldan itibaren yerel diller, Latince ile paralel hatlar üzerinde ilerlemeye ve entelektüel birikim içinde yayılmaya başlamıştır. Latince ve söz konusu olabilecek yerel dil, her ikisi de iç içe geçmek suretiyle iki farklı edebî alan inşa ederek varlıklarını birlikte devam ettirmişlerdir. Sonraki zamanlarda ise yerel diller, artan bir şekilde daha fazla dikkate alınmış ve ağırlıklarını daha çok hissettirmeye başlamıştır.

Rönesans'ın başlangıcını daha iyi anlamak için okuyucu, tarihin birbirine bağlı bir halkalar zinciri olduğu konusunda araştırmacılarla hemfikir olabilir. Birincisi, ikincinin temeli ve ikinci halka da üçüncünün temelidir; bu nedenle on dördüncü yüzyılın, on üçüncü yüzyıldan doğduğu ve benzer şekilde on üçüncü yüzyılın da on ikinci yüzyıldan kaynaklandığı gibi çıkarımlarda büyük bir doğruluk payı bulunmaktadır. Ünlü sanatçı Dante Alighieri (1265-1321), en büyük İtalyan şairlerinden biridir ve “Divina Commedia (İlahi Komedi)” adlı eserin yazarıdır. Divina Commedia'da da görülebileceği üzere, böyle bir dönemde Avrupa insanının bir yanı Orta Çağ'da durmakta, diğer yanı ise Rönesans'ın büyüyen aydınlığına selam vererek Rönesans'ın başlangıcını ve Orta Çağ'dan ayrılmasını ustaca betimler ve yorumlar.

Haskins, Rönesans'ın 1200'lü yıllara kadar oldukça ilerlemiş olduğunu ve on ikinci yüzyılda gelişmeye devam eden Rönesans söz konusu olduğunda "yüzyıl" kelimesinin yalnızca on ikinci yüzyılın kendisinin ve tam olarak belli bir zaman diliminin (1100-1199) anlaşılmasına gerektiği konusunda okuyucuyu uyarmaktadır. Haskins; geniş bir çerçevede düşünmek gerekirse bu yüzyılın, hemen önceki ve sonraki ilgili yılları da kapsadığını söylemektedir. Latin klasiklerinin tekrar canlanması olayının on birinci yüzyılda başladığı büyük ölçüde kabul edilmektedir ve Rönesans'ın sürekli ilerleyen bir süreç olduğu düşünüldüğünde, On İkinci Yüzyıl Rönesansı'nın sınırlarının belirlenmesinin güç olduğu söylenebilir.

Ayrıca Avrupa için yeni olan bilim alanlarının ortaya çıkışı; muhtemelen on ikinci yüzyılın ilk yarısının ortalarında, Arapçayı ve Yunancayı tamamen özümsemesine kadarki bir çalışma süreci içinde gerçekleşmiştir. On ikinci yüzyılda felsefe çalışmalarının yeniden canlanması, on üçüncü yüzyılda tam anlamıyla doruğuna ulaştı. Bu noktada; belirli bir yerde ve belirli bir alanda yaşanan gelişme veya ilerlemenin, tek başına önem taşımadığını ve bir noktadan çıkan gelişim sürecinin zamanla oluşan iyileştirme ve geliştirmelerle beraber ilerlemeye ve yayılmaya devam etmesinin gerektiğini hatırlatmakta fayda görülmektedir.

Geleneği; Avrupa'ya taşıyan şey, Kuzeydoğu Akdeniz'de yer alan bir Yunan kasabası olan Antakya'dan batıdaki bir Latin şehri olan Toledo'ya kadar uzanan Müslüman uygarlığının kuşağı boyunca Arapların Yunan felsefesine ve bilimine karşı olan ilgi ve tutumları olmuştur. Tarihçiler, iletişim zincirinin sekizinci yüzyılda Bağdat'ta Yunancadan Arapçaya çeviri yapmak amacıyla kurulan tercümanlar okulundan, on üçüncü yüzyılda Toledo'da Arapçadan Latinceye çeviri yapmak amacıyla kurulan tercümanlar okuluna kadar uzandığını doğrulamaktadır. Bu durumda Batılılar, Aristoteles'i Yunan geleneğinden ziyade Arapça yoluyla öğrenmiş gibi görünmektedirler (Baker, 1951: 80).

İtalya'daki Rönesans; Roma ve kilise hukukunu inceleyerek, Yunanlardan ve Arap Müslümanlardan çeviriler yaparak dönüştürücü bilgi ve öğrenimden kendi payına düşeni almıştır. Almanya ve İngiltere de oldukça dikkat çekicidir, ancak gelişen kültürün çoğu İtalya ve Fransa'dan yayılmıştır. Bu süreç içerisinde İspanya Endülüs'ü, İslam dünyası ile Batı dünyası arasında bir köprü vazifesi üstlenerek öncü bir rol oynamıştır. Ayrıca Fransa, filozofları ve keşişleriyle, katedral okulları ve söz konusu dönem için doruk noktası kabul edilen Paris Üniversitesi ile biliniyordu ve yeni ortaya çıkan Gotik sanattaki merkezi konumu ve yerel şairler için önemli bir noktadaydı.

Entelektüel ve kültürel düzlemde Haçlı Seferleri sanıldığı kadar az şey başarabilmiştir. Ancak İspanya ve Sicilya'daki inanç çatışmalarından görece olumlu sonuçlar elde edilmiştir. 1085 yılında Toledo'nun İspanyollar tarafından tekrar ele geçirilmesi ile Batı Hıristiyanlığı, Helenistik kültür ile ancak Arap öğreniminin zengin birikimi yoluyla temasa geçebildi. Toledo'da bir mütercim okulu kuruldu ve bilim ile felsefe üzerine Arapça risaleler ile Aristoteles gibi Yunan düşünürlerin Arapça versiyonları, Yahudilerin yardımıyla Latinceye çevrilerek Batı'nın yükselmekte olan okullarına dağıtıldı (Saunders, 1965: 167).

Sonuç

Çalışmanın ana konusuna tekrar dönülecek olunursa Arap Müslümanlarının Provensal lirik şiir türüne olan katkısı hususunda: Trobadorlar, büyük bir tartışma konusudur; ancak burada gösterilen öz kanıtlarla Avrupa Rönesansı'nın on dördüncü yüzyılda değil de özellikle şiir ve edebiyat alanında on ikinci yüzyılda başladığı düşünülebilir. Bu andan itibaren, eskisinden daha fazla bilgi edinme ve öğrenme arzusu ve özgürlüğü ile yeni bir yaşam şekli meydana gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Arap Müslümanlar tarafından Yunan edebiyatının ve medeniyetinin kapsamlı bir şekilde tercüme edilmesi ve ardından Haçlı Seferleri'nden sonra Arap mirasının ve edebiyatının Latinceye tercüme edilmesi gibi birçok faktör bir şekilde kendi rolünü oynadı. Yine de egemen pozisyonunu koruyan kilisenin giderek zayıflaması üzerine; gelişimlere ve yeniliklere ilgili olan aydınlar, yasaklanmış olan Arap ve Yunanların bilgi, bilim ve edebiyat birikimini güçlü bir şekilde edinebilme fırsatı elde etmiş oldu.

Ayrıca saraylı şairlerin aşk şiirleri, on birinci yüzyılın sonlarından itibaren Endülüs'te ikamet eden Arap Müslümanların önderlik ettiği entelektüelliğin ve gelişmiş yaşam anlayışının açık bir kanıtı ve yansıması olmuştur. Özellikle 1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından alınmasından sonra

Avrupa entelektüelizminin üzerindeki Arap bilginlerinin önemli ölçüde hissedilen etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Etki, en asil ve en eğitilmiş şahsiyetlerden bazılarının da dâhil olduğu Avrupalı silahlı kuvvetlerin katıldığı Haçlı Seferleri'nde daha erken hissedilir. Araplarla olan etkileşim sadece savaşlar sırasında değil; savaşın duraklatıldığı anlarda, örneğin bir ateşkes sırasında Müslüman kuvvetlerin önderi olan Selahattin Eyyubi ile İngiltere Kralı I. Richard arasındaki gerçekleşen seçkin bir görüşme gibi birkaç buluşma da gerçekleşmiştir. Bu tür temasların Avrupa felsefesinde ve düşünüşünde, bir değişiklik yarattığına dair bazı doğrulamalar da bulunmaktadır.

Bu argümanlarla birlikte genel olarak edebiyat alanında Avrupa Rönesansı'nın ve daha da özel olarak lirik aşk şiirinin, Endülüslü Arap Müslümanların somut katkılarıyla on ikinci yüzyılda, hatta daha öncesinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça
ç.n.	: çevirenin notu
Fr.	: Fransızca
İng.	: İngilizce
İsp.	: İspanyolca
Lat.	: Latince
Oks.	: Oksitanca
Tr.	: Türkçe

Sonnotlar

¹ Yunan koro üyelerinin sağdan sola doğru hareket ederken okudukları, dörtlülüklerden oluşan klasik lirik şiirlerdir. Zamanla basit bir anlama bürünerek “koronun eşlik ettiği dörtlülükler şeklinde yazılmış lirik şiir” şeklinde anlamlandırılmıştır. (ç.n.)

² Muvaşşah (Ar. موشح, İsp. Moaxaja): Endülüs Arap edebiyatında ortaya çıkan ve ardından İspanya ile Oksitanya bölgelerinde kendine has bir şekilde yayılan ezgili bir şiir türüdür. Arap edebiyatı ile Oksitan edebiyatının ikisinde de var olan bu tür, iki edebiyat alanında da bulunarak her ne kadar birbirlerine oldukça benzeseler de yine de iki farklı edebiyatın kendine has özellikleri olan türleri olduğuna dikkat edilmelidir. Makalenin genelinde konu alınan edebiyat Oksitan edebiyatı, yani Provensal edebiyat veya trobador edebiyatıdır. (ç.n.)

³ Zecel (Ar. زجل; İsp. zéjel), daha sonraları edebi bir tür olarak karşımıza çıkan bir tür doğaçlama aşk şiiridir. Muvaşşahın yüksek zümreye hitap etmeye başlamasından sonra muvaşşahın daha basit bir şekilde halk arasında icra edilen halidir. (ç.n.)

⁴ Trobador (İng. troubadour, Fr. trobador, İsp. trovador, Oks. trobador [truβa'ðu/]): Klasik Orta Çağ'da, 1100-1350 yılları arasında Provence Bölgesi'nde ortaya çıkan ve Eski Oksitanca yazılmış lirik şiirlerin saraya yakın şairi, bestecisi ve icracısıdır. Türkçeye “ozan, âşık, gezgin şair veya halk şairi” şeklinde aktarılabilir. İngilizce kaynaklarda ve bu makalenin İngilizce versiyonunda “troubadour” şeklinde geçmektedir, ancak bu çalışmada kelimenin Oksitanca orijinal hali olan “trobador” kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir. Diğer yandan şuna dikkat edilmesi gerekir ki trobadorlar, her ne kadar şiirlerinin kökenini halktan alsalar ve gezgin olsalar da biraz daha saraya ve yüksek zümreye yakın olan ve biçim açısından komplike bir üsluba sahip olan sanatçılardır. Muvaşşahın biçim ve içerik açısından daha basit olan ve halka daha çok indirgenen şekline ise zecel denmekte ve bu türün icracısı olan halk sanatçısına da zecçâl (Ar. زجال) denmektedir. Zecel türü, muvaşşah türünden etkilenecek daha sonra ortaya çıkmıştır. (ç.n.)

⁵ “Saraylı aşk şiiri” şeklinde Türkçeye çevrilen bu kavram ve gelenek, Avrupa edebiyatlarının çoğunda var olan ve şövalye-leydi veya soylu erkek-soylu kadın ilişkisine dayanan aşk şiirleridir. İngilizce terminolojide “courtly love poem” şeklinde yer almaktadır. (ç.n.)

⁶ Harce (خرجة), “çıkış” anlamına gelmektedir ve muvaşşahın son bölümüdür, makta olarak da değerlendirilir. Muvaşşah, harce bölümü ile tanımlanan bir şiir türüdür. Harce bölümü ile kapanış yapılırken şairin, şiir içinde aşkı sembolleştirdiği soyut veya somut bir varlığın ağzından dolaylı anlatım yapılır. Bazı şiirlerde bu bölüm Mozarap dilinde

yazılmıştır ve bu da İber-Roman dilleri ile Kastilya dili arasındaki ilişkiyi kanıtlayan ilk yazılı örnekleri teşkil etmiştir. (ç.n.)

⁷ Mozarapça: Endülüs Dönemi'nde Arapça ile Arapçadan etkilenen yerel Latin dillerinin karışımı olan ve daha çok halk arasından konuşulan bir dildir. Arapçadan çok, hala Latin dillerine yakın bir yapısı vardır. İspanya'da, Arapların buldukları bölgedeki dilleri asimile etme durumunun bir sonucudur. Mozarap dili konuşan topluluklarda her yeni nesil, biraz daha Arapçaya yaklaşmaktaydı. (ç.n.)

⁸ Provence (Oks. Provença): Güney Fransa topraklarını oluşturan Akitanya'nın doğu bölgesidir. Günümüzde Avignon, Marsilya, Toulon, Cannes, Nice gibi şehirleri kapsamaktadır. Burada ortaya çıkan şiir türlerine coğrafi bir işaret anlamı verilerek "provensal (provençal) şiir" denmektedir. (ç.n.)

⁹ Ölçülü bir şekilde genellikle altı veya sekiz dördlükten oluşan; koro (*İsp.* coral), nakarat (*İsp.* estribillo), gövde (*İsp.* cople) şeklinde üç bölümü olan ve musikin de oldukça etkili olduğu bir tür Noel ilahisidir. Kökenlerinin daha çok zecal türüne dayandığı düşünülmektedir. (ç.n.)

¹⁰ Bu yer; Oks. Aquitània, Fr. Aquitaine, İng. Aquitaine olarak da bilinir. (ç.n.)

¹¹ Makalenin orijinalinde "Guilhèm" isminin İngilizce versiyonu olan "William" ismi kullanılmıştır. Ancak bu isim, şairin anadili olan Oksitanca'da "Guilhèm" şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada da "Guilhèm" isminin kullanımı tercih edilmiştir. Ancak belirtilen yerin adı Türkçe kullanılmıştır. (ç.n.)

¹² Bu ifade, farklı bir kadınla evli olan bir erkekle nikâhsız bir şekilde nispeten uzun süreli cinsel ve romantik bir ilişki içinde olan bir kadını tanımlamaktadır. Soyluluk gelenekleri gereği çoğunlukla istedikleri kadınlarla evlilik gerçekleştiremeyen ve dini kurallar gereği ikinci bir eş alamayan Avrupalı soylu erkeklerin tercih ettiği sosyal bir durumdur. Tam tersi kadınlar için de geçerlidir ancak erkeklere göre çok daha gizlidir. (ç.n.)

¹³ Akitanyalı Guilhèm, iki kez aforoz edilmiş ve iki kez de affedilmiştir. İlki, Toulouse karşı ordusunu finanse etmek için kilisenin arazisine el koyduğu ve vergi ayrıcalığını ihlal ettiği için Peitieuş Piskoposu II. Pierre tarafından 1114'te aforoz edilmişse de piskoposu ölümle tehdit ederek kendinin affedilmesini sağlamıştır. İkincisinde ise 1115 yılında Châtellerault Vikontu I. Aimery de Rochefoucauld'un karısı Vikontes Dangereuse'u kaçırdığı için aforoz edilmiştir. Guilhèm'in eşi Philippa da kendini aşağılanmış hissettiği için Fontevrault Manastırı'na yerleşmiş ve kısa süre sonra da burada ölmüştür. Dicentolu Ralp'ın yazdığına göre Guilhèm ve Philippa'nın en büyük oğlu, annesinin intikamını almak için 1121 yılına dek sürecek bir isyana girişmiştir. Akitanyalı Guilhèm, en son çeşitli tavizler vererek ve İspanya'da devam eden Reconquista'ya büyük bir katılım sağlayacağını söyleyerek isyana son verdimiş ve kilise tarafından tekrar affedilmiştir. (ç.n.)

¹⁴ Yazarın bilgisi dahilinde makalede başvurulan İngilizce kaynağın dışında şiirlerin Oksitanca orijinal metnine ve Fransızca çevirisine de başvurulmuştur. Makaledeki diğer şiir örneklerinde de bu yöneme başvurulmuştur. (ç.n.)

¹⁵ Şairlerin deyimiyle "leydisinin..." Söz konusu dönemde kadınlar sevdiği erkeklere "şövalye" diye hitap ederken, erkekler de sevdiği kadınlara "leydi" diye hitap etmektedir. (ç.n.)

¹⁶ Günümüzde Lübnan sınırları içerisinde bulunan ve Trablusşam olarak da bilinen bir şehir kastedilmektedir. Libya'daki Tripoli ile karıştırılmamalıdır. (ç.n.)

¹⁷ "Trobador" kelimesi erkek şairler için kullanılırken, "trobairitz" kelimesi ise kadın şairler için kullanılmıştır. (ç.n.)

¹⁸ Diá (Fr. Die), Provence Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan Drôme iline bağlı küçük bir yerleşim yeridir. Şair de buranın kontesi olan Béatrix de Viennois'dir. (ç.n.)

¹⁹ Raimbaut d'Aurenga, 1147 ve 1173 yılları arasında yaşamış Aurenga ve Aumelas bölgelerinin kontudur. (ç.n.)

²⁰ Floire et Blancheflor: İlk olarak 1160 civarında Fransızca olarak ortaya çıkan ve Orta Çağ'da birçok yerel dilde çeşitli versiyonlara sahip olan popüler romantik şövalye öyküleri kitabıdır. (ç.n.)

Kaynaklar

AL-BAHAARIU, Y. T. S. (2008). Al-muearadat fi al-Shier al-'Andalusii Dirasat Naqdiat Muazanatan. Bayrut: Dar al-Kutub al-Eilmia.

AL-BAYWMI, M. R. (1980). Al-Adib al-Andilsiu bayn Alta'athur Waltaathir, 'Idara al-Thaqafat Walnashr bi-Jamieat al-Amamimuhamad bin Sueud al-'Islamia.

AL-MANSURI, A. M. M. (2004). Al-Muashihat al-'Andalusiat bayn Naqidayha Qadiman Wahadithan. Sanea': Wizarat al-Thaqafat Walsiyaha.

BAALABAKI, M. (1992). Al-Mawrid: A Modern English-Arabic Dictionary. Beirut: Dar El-Ilm Lil-Malayan.

BAKER, D. (1973). Relations between East and West in the Middle Ages. Edinburgh: Edinburg University Press.

- BERNARD, L. (2002). *The Arabs in History*. Oxford: Oxford University Press.
- BONNER, A. (1972). *Songs of the Troubadours*. New York: Schocken Books.
- CACHIA, P. (2004). *Arabic Literature: An Overview*. London: Routledge Curzon Taylor and Francis Group.
- CHAYTOR, H. J. (1912). *The Trobadors*. Cambridge: The University Press.
- CLARK, D. L. (1922). *Rhetoric and Poetry in the Renaissance*. New York: Columbia University Press.
- CLIFFORD, B. R. (2002). *The Decline and Fall of Medieval Sicily: Politics, Religion, and Economy in the Reign of Fredrick III, 1296-1337*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CUDDON, J. A. (1998). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Delhi: Doba House.
- GAUNT, S. & Kay, S. (1999). *The Trobadors: An Introduction*. New York: Cambridge University Press.
- HAINES, J. (2004). *Eight Centuries of Trobadors and Trouveres: The Changing Identity of Medieval Music*. New York: Cambridge University Press.
- HITTI, P. K. (1964). *History of the Arabs*. London: Macmillan & Co. Ltd.
- HOLLISTER, W. C. (1969). *The Twelfth-Century Renaissance*. New York: John Wiley & Sons. Inc.
- HORNBY, A. S. (1988). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Delhi: Oxford University Press.
- JARAR, A. Y. I. (2007). *Al-Harakat al-Shieriat fi al-'Andalsi, Dirasat Majistir*. Nabulus: Jamieat al-Najah al-Wataniat Filistin.
- KENNETH, H. W. (2003). *The Era of the Crusades: Part I*. Chantilly: The Teaching Company Limited Partnership.
- LONG, W. J. (2004). *English Literature: Its History and its Significance for the Life of the English-Speaking World*. Illinois: The Project Gutenberg EBook.
- MAIR, G. H. (1914). *English Literature: Modern*. Manchester: Hone University Library of Modern Knowledge.
- MENOCAL, M. R. (1990). *The Arabic Role in Medieval Literary Theory*. England: University of Pennsylvania.
- NARESH, C. (1985). *The Literature of the English Renaissance*. Delhi: Doaba House.
- PEARSALL, J. (2001). *The New Oxford Dictionary of English*. New York: Oxford University Press.
- PROVENCAL, L. (1994). *Arabic Civilization in Spain*. Dr. al-Taher Ahmad Maki (trans.). Cairo: Dar Al Ma'aref.
- ROGER, A. (2000). *An Introduction to Arabic Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUUD, J. (2006). *Encyclopedia of Medieval Literature*. New York: Facts on Files Inc.
- SAUNDERS, J. J. (1965). *A History of Medieval Islam*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- SUAYLM, S. F. A. (2001). *Ealaqat al-'Timarat al-'Umawiat fi al-'Andalus mae al-Mamalik al-Nasraniat fi 'Asbania (138-300 h. / 755-912 m.)*. Risalat Majistir, Nabuls: Filistin.
- SULTAN, J. (1953). *Al-Muashihat 'Iirth al-'Andalus al-Thamina*. Dimashq.
- WIENER, P. (1973). *Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas*. New York: Charles Scribner's Sons.